

Artur Andrzejuk, Tomasz Stępień

Sprawozdanie z pobytu w UKSW Prof. dr. Hassana Hanafiego

Studia Philosophiae Christianae 40/1, 284-289

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mitami. Filozoficzne doświadczenie można zrozumieć tylko w świetle danych religijnych. Różnica między filozofią a teologią wyraża się w stwierdzeniu, że teolog nie poszukuje Boga, bo został przez niego owładnięty.

Bułhakow pałał wielką chęcią zrozumienia prawosławia. Poszukiwał drogi przez współczesność ku prawosławiu i całemu jego sensowi, nie tylko religijnemu. Wyraziło to się w próbie budowy ścisłej symbiozy religii i filozofii. Tu niezwykle istotna była rzeczywistość mitu – posiadająca w filozofii, której sensem jest religia, racjonalną kategorię, i poprzedzająca rzeczywistość wiary. Metodą, według Bułhakowa, byłaby intuicja, mit, objawienia prywatne. Takie rozumienie doprowadziło Bułhakowa do wypracowania systemu gnostyckiego, którego geneza była literacko-mistyczna. Spotkał się ten sposób myślenia z krytyką P. Floreńskiego odrzucającego wszelką formę filozofii na rzecz teologii. Spotkał się też z potępieniem hierarchów prawosławia.

Obrady zamknęła dyskusja i pytania kierowane do prelegentów. Całość podsumował ks. prof. J. Sochoń, stwierdzając, że nawet odlegli od chrześcijaństwa badają fenomen religii. Niezwykle trudno jest go objąć i stanowi wielkie zagadnienie filozoficzne. Nie można więc uciec od problematyki religijnej, będąc filozofem. Niebezpieczne jest jednak dokonywanie prób syntezy filozofii i religii, co prowadzi właśnie do myślenia gnostyckiego. Można to zauważyć w popularnych dzisiaj kierunkach augustynizujących.

ARTUR ANDRZEJUK

Institut Filozofii UKSW, Warszawa

TOMASZ STĘPIEŃ

Wydział Teologiczny UKSW, Warszawa

SPRAWOZDANIE Z POBYTU W UKSW PROF. DR. HASSANA HANAFIEGO

W dniu 25 kwietnia 2003 r., na zaproszenie Katedry Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej, złożył wizytę w naszej

Uczelni i wygłosił wykład prof. dr Hassan Hanafi – jeden z czołowych filozofów świata arabskiego, profesor Uniwersytetu Kairskiego, wice-prezes Arabskiego Towarzystwa Filozoficznego¹. Wizytę prof. Hanafiego w UKSW przygotowała Specjalizacja Historii Filozofii oraz Katedra Teologii Dogmatycznej I. W trakcie wizyty prof. Hanafi spotkał się z rektorem UKSW, ks. prof. dr. hab. Romanem Bartnickim, oraz dziekanem Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej, ks. prof. dr. hab. Józefem M. Dołęgą.

Wizyta egipskiego gościa rozpoczęła się od zwiedzenia budynków UKSW na Bielanych oraz kościoła NMP. Prof. Hanafi inte-

¹ Hassan Hanafi Hassanion (ur. 1935 w Kairze) ukończył filozofię na Uniwersytecie Kairskim i uzyskał doktorat na paryskiej Sorbonie w 1966r. Wszystkie stopnie kariery uniwersyteckiej uzyskał na rodzimym Uniwersytecie. Odbýwał te¿ sta¿e naukowe w oórodkach USA, Japonii, Niemiec. Jest sekretarzem generalnym Egipskiego Towarzystwa Filozoficznego (*Egyptian Philosophical Society*), wiceprezesem Arabskiego Towarzystwa Filozoficznego (*Arab Philosophical Society*) oraz Federacji Filozofii Arabskiej (*Federation Arab Philosophical*). Opublikował szereg przekładów pism filozofów europejskich na język arabski (św. Augustyn, św. Anzelm z Canterbury, św. Tomasz z Akwinu, Benedykt Spinoza) oraz przygotował kilka edycji krytycznych pism uczonych arabskich (Al-Mutamad fi Usul Al-Figh of Abu Al-Hussein Al-Basri, Al-Hukuma Al-Islamiya of Al Khumeini, Jihad Al-Nafs Al-Khumelni).

Opublikował następujące książki:

Les methodes d'exegese, Paris 1965.

L'exegese de la phenomonologie, Paris 1966.

Religious dialogue and revolution, Cairo 1977 (po arabsku).

Contemporary issues, 2 vols., Cairo 1977 (po arabsku).

Tradition and Moderniam, Cairo 1980 (po arabsku).

Islamic studies, Cairo 1981 (po arabsku).

Philosophical studies, Cairo 1987 (po arabsku).

From dogma to revolution, 5 vols., Cairo 1988 (po arabsku).

Religion and revolution in Egipt, 8 vols., Cairo b.r.w.

Dialogue between Mashreg, Marocco 1990 (po arabsku).

Inroduction to Occidentalism, Cairo 1991 (po arabsku).

Islam in the modern world, 2 vols., Cairo 1995 (2nd ed.: 2000).

The angulsh of the scholar and citizen, 2 vols., Cairo 1997 (po arabsku).

The generations dialogue, Cairo 1988.

Gamal El-Din Al-Afghani, First centenary 1887-1997, Cairo 1988.

Religion, culture and politics in the Arab world, Cairo 1988.

From transfer to creativity, 9 vols., Cairo 2000-2002.

W Polsce, prof. Hanafi przebywał po raz drugi na zaproszenie Polskiej Rady Azji i Pacyfiku w związku z międzynarodową konferencją, zatytułowaną: *Dialog między cywilizacjami. Klucz do bezpiecznej przyszłości*, która – przy współdziałale UNESCO i PAN – zorganizowana została w Warszawie w dniach 23-26 kwietnia 2003 r. Patronat nad tą konferencją objął premier rządu, a uczestników przyjął na uroczystym obiedzie prezydent Rzeczypospolitej. Prof. Hanafi przewodniczył na tej konferencji sesji poświęconej filozofii i religii. Warto dodać, że nasz egipski gość biegle włada kilkoma językami.

resował się organizacją pracy biblioteki i czytelnii oraz czasopismami, dostępnymi w czytelnii czasopism. W dziekanacie Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej odbył rozmowy z prof. dr. hab. Edwardem Nieznańskim oraz ks. dr. Romanem Tomankiem. Prof. Hanafi żywo interesuje się polską logiką i spotkanie to uznał za bardzo pożyteczne dla siebie².

Następnie, w nowym gmachu Uniwersytetu, egipski gość wygłosił referat pt. *Od orientalizmu do okcydentalizmu*.³ Na początku swego wystąpienia prof. H. Hanafi wyraził swoje wielkie zadowolenie z wizyty w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jego radość jest tym większa – jak podkreślił H. Hanafi – gdyż znał osobiście kardynała Wyszyńskiego, z którym spotykał się podczas obrad Soboru Watykańskiego II. (Na Soborze prof. Hanafi był jednym z trzech konsultorów do spraw religii niechrześcijańskich, zaproszonym osobiście przez papieża Pawła VI). H. Hanafi podkreślił także, że żywo interesował się Polską, ponieważ stanowiła ona bardzo ciekawy przedmiot dla jego rozważań na temat kultury. Podczas swoich licznych wystąpień w kręgach uniwersyteckich krajów arabskich i europejskich rozważał zagadnienie konfliktu i możliwości syntezy marksizmu z kulturą katolicką.

Na wstępie swojego referatu prof. Hanafi przypomniał, obecną w wieku XIX w kręgu kultury zachodniej modę na orientalizm. Obecnie – wobec upadku kultury zachodniej, który ogłosili sami zachodni myśliciele – to nie wschód jest przedmiotem studiów na zachodzie, ale kultura i cywilizacja zachodnia jest przedmiotem nowo powstającej nauki – okcydentalizmu. Dotychczas krąg kultury zachodniej zawsze zajmował pozycję źródła wiedzy i techniki, podczas gdy wschód z niej tylko korzystał. Okcydentalizm wschodnich myślicieli ma zmienić tę sytuację. Studium kultury zachodu dokonywane niejako z zewnątrz przynosi nowe spojrzenie na cywilizację zachodnią i może pomóc zachodowi w zrozumieniu samego siebie. Zachód bowiem nie po-

² Na temat zainteresowania filozofów egipskich logiką polską zob. A. Andrzejuk, T. Stępień, *Sprawozdanie z wizyty delegacji UKSW w ośrodkach naukowych Egiptu*, *Studia Philosophiae Christianae* 39 (2003) 1, 278-282.

³ Pełny tekst wystąpienia w języku angielskim publikujemy w niniejszym numerze, w dziale *Prace przeglądowe*.

trafi zrozumieć sam siebie, ponieważ rozumienie to jest często nieobiektywne i jest jedynie projekcją świadomości badacza. Do takiego wniosku skłania dominujące w filozofii zachodniej ujmowanie rzeczywistości od strony poznającego podmiotu. Poza tym w nauce zachodniej dominuje dziewiętnastowieczna metodologia. Przejawia się ona przede wszystkim w historycznym podejściu do badanego zagadnienia. Zrozumienie cywilizacji oznacza zawsze zrozumienie jej historii. H. Hanafi proponuje tu nową metodę okcydentalizmu, która ujmuje kulturę w całości, bez zakładania jej ewolucyjnego rozwoju. Inspiracją tej metody jest strukturalizm, w którym mówi się o metodzie synchronicznej, czyli aczasowej w odróżnieniu od diachronicznej, czyli historycznej. Jedynie metoda synchroniczna pozwala na uchwycenie istoty kultury zachodu.

Kolejną spuścizną XIX wieku w nauce zachodniej jest metoda analityczna, która ma swoje źródło jeszcze w metodologii Kartezjusza. Metoda ta rozdziela kulturę na części, aby uzgodnić je później między sobą. Konsekwencją tej metody jest także pojmowanie nauki jako wiedzy encyklopedycznej. Przykładem takich ujęć, podanym przez H. Hanafiego, jest rozważany na zachodzie problem konfliktu między państwem a religią w kulturze islamskiej. Taki problem w rzeczywistości w ogóle nie istnieje, a jest jedynie wynikiem projekcji zachodnich myślicieli, którzy problemy swojej kultury przenoszą na kulturę Islamu. Za szczyt niezrozumienia kultury islamskiej prelegent uważa wydaną w 1900 r. *Encyklopedię Islamu*. H. Hanafi uważa, że należy raczej skupić się na ujęciach syntetycznych, które pozwalają lepiej zrozumieć przedmiot. Podczas gdy zachód wszystko rozdziela, wschodni okcydentalizm jednoczy i traktuje przedmioty swoich rozważań jako pewne całości.

Ostatni element spuścizny XIX wiecznej metodologii – to szukanie wzajemnych powiązań i wpływów. Kiedy znajduje się punkty wspólne pomiędzy dwiema kulturami np. grecką i islamską, zawsze wnioskuje się, że wcześniejsza wpłynęła na późniejszą. Podkreślanie takiej zależności powoduje niemożliwość zrozumienia istotnych nowości późniejszej kultury i jednocześnie odmówienie jej jakiegokolwiek kreatywności. Przykładem takiego zachowania badaczy ma być twierdzenie, że to pod wpływem Arystotelesa nadano w średniowiecznej kulturze islamskiej tak wielką rangę rozumowi.

Po krytyce dziewiętnastowiecznej spuścizny w metodologii naukowej zachodu, prelegent przedstawił niektóre tezy powstającego na wchodzie okcydentalizmu. W kulturze zachodniej ciągle obecny jest akcent kolonializmu, który w XX w. nie polega już na utrzymywaniu kolonii przez państwa zachodnie, ale ma postać kolonializmu technologicznego – dominacja nie odbywa się poprzez obecność militarną, ale poprzez dysponowanie nowoczesnymi technologiami. Według prelegenta kolonializm w każdej swojej postaci jest pewną modyfikacją świadomości Cesarstwa Rzymskiego, które podporządkowało sobie świat antyczny poprzez podboje i narzuciło mu swoją kulturę. Obecność demokracji, jako dominującego systemu sprawowania władzy w kręgu kultury zachodniej, dowodzi – według H. Hanafiego – zdominowania kultury chrześcijańskiej przez judaizm, który u swoich podstaw ma przekonanie o tym, że Żydzi są narodem wybranym przez Boga. Sam wybór, czy bycie wybranym jest także podstawą ustroju demokratycznego. Okcydentalizm proponuje także stworzenie jednolitej wizji epistemologii, poprzez połączenie idealizmu z eksperymentalizmem i rozumu z doświadczeniem.

Prelegent zakończył swoje wystąpienie wyrażeniem przekonania, że orientalizm i okcydentalizm mogą wzajemnie sobie pomóc. Zachód bowiem przeżywa czas zmierzchu cywilizacji i kultury, co prowadzi do pesymizmu. Na wschodzie dominuje postawa optymistyczna, ponieważ wchód jest dopiero u początków tworzenia dojrzałej kultury i cały wysiłek jej tworzenia jest dopiero przed nim.

Uczestnikami spotkania byli pracownicy i doktoranci z katedr historii filozofii oraz studenci wszystkich wydziałów UKSW; dominowali teologowie i filozofowie, którzy też zadali szereg wnikliwych pytań egipskiemu gościowi, świadczących nie tylko o uważnym wysłuchaniu jego referatu, lecz i dość rozległej wiedzy na podjęty przez niego temat. Pierwsze pytanie dotyczyło tego, czy okcydentalizm może być obiektywny. Skoro w kulturze zachodniej mamy do czynienia z pewną projekcją własnego *ego*, co powoduje subiektywizm i brak zrozumienia kultury wschodniej, to czy na takie niebezpieczeństwo nie jest także narażony okcydentalizm. H. Hanafi, odpowiadając, zaznaczył, że okcydentalizm nie koronuje zachodu, ale mówi o kulturze zachodniej „nie zachodnimi ustami”. Poza tym okcydentalizm nie używa zachodnich metod, lecz proponuje swoje, co ma w oczach prele-

genta ustrzec go przed subiektywizmem. Kolejne pytania dotyczyły powodów powstawania okcydentalizmu na wschodzie i tego, czy może on pomóc kulturze wschodniej, która według prelegenta właśnie się rodzi. W swoich odpowiedziach H. Hanafi podkreślał wielką rolę, jaką okcydentalizm ma do odegrania zwłaszcza w krajach islamskich. Może on bowiem pomóc w określeniu właściwego odniesienia kultury tych krajów do kultury zachodniej. W krajach islamskich, jak do tej pory, nie dominuje wywarzone i racjonalne podejście do tego, co proponuje zachodnia cywilizacja. Z jednej strony obserwujemy nurt laicki, który cechuje się uwielbieniem i bezkrytycznym przejmowaniem zdobyczy zachodniej cywilizacji. Z drugiej strony coraz częściej pojawia się fundamentalizm islamski, który tę kulturę kontestuje i całkowicie odrzuca. Okcydentalizm może pomóc w utworzeniu stanowiska pośredniego, które powinno opierać się na racjonalnych kryteriach. Ostatnie pytanie, które zakończyło dyskusję dotyczyło definicji kultury, jaką przyjmuje prelegent. H. Hanafi zauważył, że bardzo trudno jest zdefiniować kulturę, o czym świadczy wielość stanowisk zajmowanych w tej materii przez naukowców. W jego przekonaniu kultura to sposób zachowania się ludzi i sposób postrzegania przez nich świata. Obiektywną podstawą wszystkich kultur jest człowiek i jego godność, co prowadzi do sformułowania podstawowych praw moralnych, które powinny obowiązywać zawsze.

Spotkanie prowadził dr hab. A. Andrzejuk, sylwetkę prof. Hanafiego przedstawił, wykład i dyskusję tłumaczył ks. dr T. Stępień, a całość podsumował, podziękował gościowi i go pożegnał prof. dr hab. Tadeusz Klimski, kierownik Katedry Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej oraz koordynator specjalizacji historii filozofii. Profesor Hanafi, dziękując za zaproszenie i spotkanie, wyraził nadzieję, że właśnie zainicjowana i już sformalizowana współpraca pomiędzy UKSW i Uniwersytetem Kairskim zaowocuje nie tylko kontaktami naukowców, lecz także studentów, stając się elementem tak potrzebnego dziś dialogu pomiędzy naszymi kulturami.